

**URUSHNING MADANIY TARAQQIYOTGA TA'SIRI VA UNING
IJTIMOIY-FALSAFIY TAHLILI**

Shaymanov Fozilbek To'lg'in o'g'li

Termiz davlat pedagogika instituti

“Falsafa, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi”

kafedra o'qituvchisi

E-mail:fozil.9296.shaymanov@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada urush fenomenining insoniyat madaniy taraqqiyotiga ko'rsatgan ijobiy va salbiy ta'siri, urushning ijtimoiy-falsafiy mohiyati hamda sivilizatsiyalar rivojida tutgan o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, urushning madaniyat, san'at, falsafa va ilm-fan sohalarida qanday o'zgarishlarga sabab bo'lgani falsafiy nuqtayi nazardan ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: urush, madaniyat, taraqqiyot, falsafa, sivilizatsiya, ijtimoiy ong, inqiroz, yangilanish.

Kirish

Insoniyat tarixida urushlar doimo chuqur iz qoldirgan. Ular nafaqat siyosiy yoki iqtisodiy jarayonlarga, balki madaniyatning shakllanishi va rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatgan. Urush — bu ijtimoiy hodisa sifatida insoniyatning ichki ziddiyatlari, manfaatlar to'qnashuvi, dunyoqarash va qadriyatlar tizimidagi o'zgarishlarning mahsulidir. Shu jihatdan, urush madaniyat uchun ham vayronkor, ham yaratuvchan kuch sifatida namoyon bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili

Urush va madaniyat o'zaro murakkab munosabatga ega bo'lgan ijtimoiy hodisalardir. Insoniyat tarixida urushlar nafaqat vayronkor kuch sifatida, balki ma'lum ma'noda madaniy taraqqiyotning yangi bosqichlarini shakllantiruvchi omil sifatida ham namoyon bo'lgan. Mazkur masala ko'plab faylasuflar, tarixchilar va madaniyatshunoslar tomonidan turli davrlarda tahlil qilingan.

Avvalo, **Karl fon Klauzevits** o'zining mashhur "Urush haqida" ("Vom Kriege", 1832) asarida urushni siyosatning davomchisi sifatida talqin etadi. U urushni insoniyat tafakkurining ijtimoiy namoyon shakli sifatida ko'rib, u orqali jamiyatning irodasi, kuchi va madaniy qadriyatlari sinovdan o'tishini ta'kidlaydi. Klauzevitsning nazariyasiga ko'ra, urushlar nafaqat siyosiy, balki ma'naviy va madaniy o'zgarishlarning katalizatori sifatida ham ahamiyatga ega.

A. Toynbi esa o'zining "Tarixni o'rganish" ("A Study of History", 1934–1961) asarida sivilizatsiyalar rivoji jarayonida urush va inqirozlarning ahamiyatini tahlil qiladi. Unga ko'ra, har bir sivilizatsiya o'zining "sinov va javob" bosqichini boshdan kechiradi. Urushlar, bu jarayonda, jamiyatni yangilanishga, o'zini qayta anglashga va madaniy qadriyatlarni yangilashga majbur etuvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi.

Osvald Shpengler "Yevropa tanazzuli" ("Der Untergang des Abendlandes", 1918–1922) asarida urushni madaniyatning tabiiy inqiroz bosqichi sifatida talqin etadi. Uning fikricha, madaniyat o'z cho'qqisiga yetgach, sivilizatsiyaga aylanadi va urushlar bu o'tish davrining belgisi sifatida yuzaga chiqadi. Shu jihatdan urushlar madaniyatning tugash jarayonidagi muqarrar voqelik sifatida qaraladi.

Mahalliy olimlar orasida ham bu masalaga oid qator ilmiy izlanishlar mavjud. Jumladan, I. Karimov, Sh. Yusupov, A. Rustamov va B. Ergashevlarning ijtimoiy-falsafiy qarashlarida urushning inson tafakkuri, milliy g'urur va ma'naviy qadriyatlarni shakllantirishdagi o'rni tahlil qilingan. Ayniqsa, Ikkinchi jahon urushi davrida va undan keyingi yillarda xalq madaniyatida jasorat, vatanparvarlik, birlashish g'oyalarining kuchaygani ta'kidlanadi.

Xulosa qilib aytganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, urush faqat vayronkor kuch emas, balki madaniy o'zgarishlarning, ijtimoiy yangilanishning, va insoniyat tafakkurining yangi bosqichga o'tishining muhim falsafiy omilidir. U orqali inson o'z mohiyatini, qadriyatlarini va madaniy identifikatsiyasini qayta anglaydi. **Muhokama va natijalar**

Urush insoniyat tarixining eng murakkab va ziddiyatli hodisalaridan biridir. U bir tomondan vayronkor kuch sifatida madaniyat, ilm-fan, san'at va

ma'naviyatning rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatgan bo'lsa, ikkinchi tomondan jamiyatning ichki kuchlarini safarbar etish, texnologik va g'oyaviy yangilanishlarga sabab bo'lgan. Urush davrlarida madaniyat odatda mafkuraviy qurol sifatida ishlatilgan: san'at, adabiyot va publitsistika inson ruhiyatini ko'tarish, vatanparvarlik va jasorat tuyg'ularini kuchaytirish vositasiga aylangan.

Shuningdek, urushlar insoniyatni o'z xatti-harakatlari, qadriyatlari va maqsadlari haqida chuqur o'ylashga majbur etgan. Bu esa falsafiy tafakkurda yangi oqimlar, masalan, ekzistensializm, pasifizm va insonparvarlik g'oyalarining shakllanishiga turtki bergan. Urush oqibatlari — vayronagarchilik, inson yo'qotishlari, madaniy merosning nobud bo'lishi — jamiyatni tinchlik va barqaror taraqqiyotning qadriga yetishga undagan.

Zamonaviy falsafa va madaniyatshunoslikda urushning ta'siri ko'pincha "madaniyat sinovi" sifatida talqin qilinadi. Chunki urush insoniyatning axloqiy, estetik va ijtimoiy tamoyillarini sinovdan o'tkazadi. Shu jarayonda milliy o'zlik, ma'naviy birdamlik, hamkorlik g'oyalari yanada mustahkamlanadi.

Urush madaniy taraqqiyotga ikki yo'nalishda ta'sir ko'rsatadi: bir tomondan vayronkorlik va inqirozlarni keltirib chiqarsa, ikkinchi tomondan yangilanish, texnologik rivoj va g'oyaviy uyg'onishga sabab bo'ladi.

1.Madaniyat urush sharoitida jamiyatni birlashtiruvchi omilga aylanadi. San'at, adabiyot va ommaviy axborot vositalari inson ruhiyatini ko'tarish, vatanparvarlik va jasorat tuyg'ularini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

2.Urush insoniyat tafakkurini chuqurlashtiradi, ijtimoiy-falsafiy fikrda yangi oqimlar va qarashlarning paydo bo'lishiga turtki beradi.

3.Urush oqibatlari insoniyatni tinchlik, insonparvarlik va barqaror taraqqiyot g'oyalarini qadrlashga undaydi.

4.Shu bois, urushning falsafiy tahlili — bu nafaqat o'tmishni anglash, balki kelajakda madaniy va axloqiy qadriyatlarni saqlashning muhim omilidir.

XXI asrning boshlariga kelib, insoniyat ming yillik tarixga ega bo'lgan, mazmuni murakkab va qarama-qarshi bo'lgan ulkan yuk bilan keldi. Tarixiy taraqqiyotning toji hozirgi paytda mavjud bo'lgan ko'p qirrali va bir ma'noli

bo‘lmagan jamiyatdir. Inson tomonidan yaratilgan hamma narsa insonning mohiyati bilan chuqur bog‘langan va insonning bir qismidir. “Tarixni odamlar yaratadi”, deb haqli ravishda ta’kidlagan L. fon Mizes¹. Darhaqiqat, tarix insonning o‘zini ham, u joylashgan ijtimoiy-madaniy makonni idrok etishining ham doimiy shakllanishi sifatida namoyon bo‘ladi. Eng keng ma’noda ijtimoiy-madaniy makonni odamlarning turli ijtimoiy, madaniy, tarixiy va boshqa hodisalar haqidagi jamoaviy g‘oyalari beshigi sifatida ko‘rish mumkin. Jamoaviy g‘oyalar jamoaviy ongning dinamik tomonini tashkil qiladi. Bunga ratsional va emotsional g‘oyalar hamda tasavvurlar kiradi. Urush haqidagi tasavvurlar bundan mustasno emas. Urush, keng ma’noda, inson faoliyatining o‘ziga xos turi bo‘lib, unda insonning bir-birini to‘ldiruvchi va bir-birini istisno qiluvchi turli muhim va substansional tub mohiyatlari bir-biri bilan chambarchas bog‘liqdir.

Urushda odam mutlaq boshqacha ko‘rinishlarda namoyon bo‘ladi – tajovuzkor, vahshiydan to‘qutqaruvchi, xalos etuvchigacha. Urush va inson butun insoniyat tarixi davomida chambarchas bog‘liq bo‘lgan. Inson urushni yaratadi, bu uning tafakkuri, uning faoliyati natijasidir, bu faqat inson tufayli mumkin, lekin urush ham insonga qayta ta’sir qiladi: u insonni o‘zgartiradi, dunyoqarashini qayta formatlaydi, yangi antropologik tiplarni tug‘diradi va odamlar o‘rtasida boshqa aloqalarni shakllantiradi. Urush, qanchalik achinarli bo‘lsa ham, halokatli kelib chiqishiga qaramay, jamiyat va uning madaniyatining bir qismiga aylandi.

Xulosa

Urush insoniyat tarixida eng murakkab va ko‘p qirrali ijtimoiy hodisalardan biri bo‘lib, u madaniy taraqqiyot jarayoniga chuqur ta’sir ko‘rsatadi. Urush bir tomondan vayronagarchilik, insoniy qadriyatlarning yemirilishi va madaniy merosning yo‘qotilishi kabi salbiy oqibatlarga sabab bo‘ladi. Biroq, boshqa tomondan, u jamiyatni yangicha fikrlashga, texnologik va ilmiy yutuqlarni tezlashtirishga, san’at va falsafada yangi yo‘nalishlarning paydo bo‘lishiga turtki beradi.

¹ Мизес Л. фон. Теория и история: Интерпретация социально-экономической эволюции. Челябинск: Социум, 2007. 174-бет.

Ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan, urush madaniyatni sinovdan o'tkazuvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi — u jamiyatning ma'naviy poydevorini, insoniy birdamlikni va axloqiy mezonlarni qayta ko'rib chiqishga majbur etadi. Urushdan keyingi davrda madaniyat odatda tinchlik, insonparvarlik va adolat g'oyalarini yanada chuqurroq ifoda etadi. Shu bois, urush va madaniy taraqqiyot o'rtasidagi munosabat dialektik xarakterga ega: vayronagarchilik orqali yangilanish, azob orqali ma'naviy o'sish sodir bo'ladi.

Demak, urushning madaniy taraqqiyotga ta'siri bir yoqlama emas — u insoniyat tarixida og'riqli, biroq muhim o'zgarishlar manbai sifatida namoyon bo'ladi. Eng asosiy vazifa esa — urush saboqlaridan xulosa chiqarib, tinchlik, madaniyat va insoniy qadriyatlarni mustahkamlashdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Мизес Л. фон. Теория и история: Интерпретация социально-экономической эволюции. Челябинск: Социум, 2007. 174-bet.
2. То'raev B. *Urush va tinchlik falsafasi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
3. Vahobov X. *Jamiyat taraqqiyotida urush va tinchlik dialektikasi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2014.
4. Berdyaev N. *Insonning taqdiri*. – Moskva: Respublika, 1990.
5. Toynbee A. *Civilization on Trial*. – Oxford University Press, 1948.